

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ЗАХОДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ**

Студента 2 курсу, 6 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації

«Цивільне право і процес»

_____ Шаповала Євгенія Вікторовича

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

_____ Риженко Наталія Олександрівна

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

_____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОДІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	
1.1. Поняття, суть, види та правові підстави застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві.....	6
1.2. Характеристика заходів процесуального примусу за законодавством зарубіжних країн.....	12
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ	
2.1. Попередження та видалення із залу судового засідання.....	19
2.2. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.....	24
2.3. Особливості застосування приводу.....	31
2.4. Накладення штрафу.....	36
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Швидкий та об'єктивний розгляд цивільної справи залежить і від добросовісної та належної поведінки учасників цивільного процесу. Ч.2. ст. 43 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) в обов'язках учасників цивільного процесу передбачила обов'язок виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу. Разом з тим, є учасники цивільного процесу, які дозволяють собі зловживати процесуальними правами (нецензурну лексику, образливі, лайливі слова чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи тощо), що є підставою для застосування суддею заходів процесуального примусу, передбачених ст.ст. 44, 143-148 ЦПК України. Прийняття в жовтні 2017 року ЦПК України в новій редакції зумовило нагальну потребу у теоретичному дослідженні заходів процесуального примусу та механізмів їх застосування. Варто зазначити, що за законодавством інших держав передбачені певні заходи процесуального примусу, які не притаманні ЦПК України (наприклад, публічний осуд, обмеження доступу до правосуддя в майбутньому тощо). В зв'язку з цим, варто проаналізувати закордонне цивільне процесуальне законодавство щодо застосування заходів процесуального примусу та доповнення ЦПК України додатковими заходами процесуального примусу, які допоможуть боротися з зловживанням процесуальними правами учасниками цивільного процесу.

Підґрунтям для подальшого дослідження проблем застосування примусових заходів стали наукові праці таких вчених як С. Васильєва [44; 45], М. Гетманцева [47], І. Желтобрюх [51], К Куцик [59], Д. Луспенника [62; 63], С. Островерх [65], С. Пилипенко [66] та інших. Незважаючи на численні наукові праці, варто дослідити цивільне процесуальне законодавство України та інших держав з метою запозичення найкращих практик боротьби зі зловживанням процесуальними правами та вдосконалення механізму застосування заходів процесуального примусу.

Мета дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставив за мету на основі науково - теоретичних досліджень та судової практики застосування заходів процесуального примусу, порівняльно-правового аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства визначити особливості застосування заходів процесуального примусу.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- дослідити поняття та суть заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві;
- проаналізувати правові підстави застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві;
- вивчити законодавство інших держав, зокрема держав Європейського Союзу, щодо застосування заходів процесуального примусу;
- розкрити особливості застосування попередження та видалення із залу судового засідання;
- охарактеризувати такий захід процесуального примусу, як тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- розкрити особливості застосування приводу та накладення штрафу;
- виявити недоліки, суперечності, прогалини, колізії в законодавстві України, які стосуються механізму застосування заходів процесуального примусу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані зі застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві.

Предметом дослідження в роботі є заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві.

Методами дослідження стали діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-функціональний методи та інші методи.

При виконанні кваліфікаційної роботи був використаний порівняльно-правовий метод, який застосовувався з метою вивчення вітчизняного та зарубіжного законодавства про застосування заходів процесуального примусу, проводився їх правовий аналіз та порівняння.

Із застосуванням формально-логічного методу була опрацьована наукова література стосовно теми дослідження і аналізувалась практика Верховного Суду, інших судів України з проблем, пов'язаних з застосуванням заходів процесуального примусу.

Системно-функціональний метод надав можливість вивчити і дослідити правову природу, поняття та види заходів процесуального примусу.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в комплексному дослідженні особливостей застосування заходів процесуального примусу, порівнянні нормативно – правових актів, що стосуються заходів процесуального примусу, виявленні недоліків, розбіжностей законодавства щодо механізму застосування заходів процесуального примусу і наведенні пропозицій щодо удосконалення українського законодавства про заходи процесуального примусу.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Характеристика заходів процесуального примусу за законодавством зарубіжних країн», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове регулювання цивільних відносин». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 212-218.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання щодо застосування заходів процесуального примусу. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки аналітичних праць, при лекційних заняттях та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 55 сторінок, із яких основна частина роботи займає 47 сторінок. Список використаних джерел складається з 84 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОДІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Поняття, суть, види та правові підстави застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві

Відповідно до ст. 143 ЦПК України заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених ЦПК України випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства [8].

Відповідно до ч.4 ст.44 ЦПК України застосування заходів процесуального примусу є як санкція за зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу. В ч.2. ст.44 ЦПК України містяться положення щодо того, що розуміється під поняттям зловживання процесуальними правами та зазначено, що залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення

інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [8].

Ч.3. ст.44 ЦПК України зазначає, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Разом з тим Верховний Суд зазначає, що тлумачення ЦПК України свідчить, що потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. Вказані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідками щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов, чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема, відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові [16].

Варто погодитися з К. Дрогозюк, яка вказує на те, що в цивільному процесуальному праві дотепер відсутнє розуміння зловживання процесуальними правами, відсутні критерії такого зловживання, тому довести його дуже важко [50, с. 124]. Науковці також зазначають, що зловживання процесуальними правами має розглядатися як процесуальне правопорушення за умови встановлення причинно-наслідкового зв'язку між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи [43]. Законодавець не встановив критеріїв визначення дій учасників процесу як зловживання процесуальними правами, тому визнання суддею дій учасника процесу як зловживання процесуальними

правами може мати суб'єктивний характер. І така думка судді може не співпадати з думкою учасника цивільного процесу. На думку учасника цивільного процесу – він не зловживає своїми процесуальними правами, а навпаки, використовуючи всі надані ЦПК України механізми захисту порушених прав та оспорюваних інтересів, враховуючи принцип змагальності – таким чином себе захищає.

Судова практика також звертає увагу на причинно-наслідковий зв'язок між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи. Так, за рішенням Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 318/89/18 вказано, що під поняттям «зловживання процесуальними правами» варто розуміти форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести; використанні наданих прав усупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження; перешкоджанні діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ; необґрунтованому перевантаженні роботи суду» [16]. Але виникає питання: яка саме шкода може бути заподіяна учасникам процесу? Чи є тут реальна шкода?. Ми підтримуємо науковців, які зазначають, що зловживання процесуальними правами заподіює шкоду учасникам процесу [53, с. 345; 71, с. 250], адже особі, яка подає позов до суду вже заподіяна певна шкода (майнова або моральна), а недобросовісні дії інших учасників поглиблюють таку шкоду.

Тому в ЦПК України варто внести доповнення до ч.4. ст. 44 та доповнити її таким реченням: «Суд при визначенні зловживання процесуальними правами повинен обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи».

Ч.4. ст.44 ЦПК України має відсилочний характер та дає право суду застосувати до учасника судового процесу заходи, визначені ЦПК України в ст. ст. 143-148 ЦПК України, а саме 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф [8]. З аналізу судової практики можна зробити висновок, що суди

застосовують заходи процесуального примусу, якщо є неодноразове звернення із завідомо безпідставними скаргами, завідомо безпідставні відводи суду, подання касаційних скарг на рішення (ухвали), які вичерпали свою дію або є не чинними, або сторони застосовують образи та нецензурну лайку. Так, цікавим є розгляд справи № 758/3884/17, яка розглядалася Київським апеляційним судом [27] та Касаційним цивільним судом Верховного Суду [25]. Суддя Київського апеляційного суду зазначила, що «...з тексту вказаної заяви вбачається, що обґрунтування її вимог містить образливі висловлювання, зокрема: в абзаці 6, 7 сторінки 4; абзаці 7 сторінки 5; абзаці 2, 3, 4 сторінки 10; абзаці 7 сторінки 26; абзаці 1, 4 сторінки 27; абзаці 3, 7 сторінки 28; абзаці 10 сторінки 30; абзаці 4 сторінки 31; абзаці 2,7 сторінки 32...». Такі дії учасника судового процесу суддя розцінила як зловживання процесуальними правами і постановила ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у розмірі 1 (одного) прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що складає 2 102 грн. [25]. Касаційний цивільний суд Верховного Суду підтримав рішення Київського апеляційного суду щодо визнання дій учасника судового процесу як зловживання процесуальними правами та посилаючись на постанову Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц (провадження № 14-92цс19) зазначив, що нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників. Велика Палата Верховного Суду переконана, що використання одними учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом (суддями), з іншими учасниками процесу та їхніми представниками, а також вчинення аналогічних дій є виявом очевидної неповаги до честі, гідності зазначених осіб з боку тих, хто такі дії вчиняє. За таких обставин Верховний Суд визнав подання такої

скарги виявом неповаги до суду та зловживанням процесуальними правами, у зв'язку із чим повернув її особі [15].

Як видно з аналізу зазначених судових справ, апеляційний суд застосував такий захід процесуального примусу як штраф, а касаційний суд – просто повернув скаргу.

Не дивлячись на те, що в ст.144 ЦПК України встановлений перелік заходів процесуального примусу, Яцина Б.В. пропонує до таких заходів віднести:

- подання учасником процесу безпідставних, які виходять поза межі предмету позову, клопотань для штучного затягування судового розгляду, призначення з цією метою судових експертиз, проведення яких після зупинення провадження у справі ігнорується несплатою авансованих судових витрат, необхідних для її проведення;

- неподання або несвоєчасне подання стороною у справі, іншим учасником судового процесу доказів з неповажних причин, спрямоване на затягування судового процесу;

- умисне неотримання судової повістки учасником для створення підстав для оскарження ухвалених за його відсутності судових рішень [82].

З аналізу норм ЦПП України, можна виокремити загальні ознаки, які притаманні заходам процесуального примусу, а саме:

- суб'єктом застосування заходів процесуального примусу є суд;
- заходи процесуального примусу застосовуються судом шляхом постановлення ухвали;
- застосовуються ті заходи, які визначені законом;
- вони є реакцією судді на неправомірну поведінку учасників судового процесу;
- заходи процесуального примусу застосовуються з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства;

- застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, покладених на неї законом.

На відміну від ч.2 ст.145 Кодексу про адміністративне судочинство [7], яка передбачає, що до однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення, ЦПП України такого положення не передбачає. Тому можна зробити висновок, що за порушення в цивільному процесі до особи можуть бути застосовані декілька заходів процесуального примусу. Однак таке положення суперечить ст. 61 Конституції України, яка зазначає, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. В зв'язку з цим варто продублювати положення ч.2. ст.145 Кодексу про адміністративне судочинство в ст. 144 ЦПП України.

Визначення, що є підставою для застосування заходів процесуального примусу в цивільному судочинстві, ЦПК України не дає, лише в ст. 143, яка має назву «Підстави і порядок застосування заходів процесуального примусу» зазначає, що заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених ЦПП України випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

З викладеного можна зробити висновок, що підставою для застосування заходів процесуального примусу є неправомірна поведінка учасників цивільного процесу, що може призвести до порушення принципів цивільного судочинства, а саме принципів поваги до честі і гідності, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом; розумність строків розгляду справи судом та неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Неоднозначне розуміння заходів процесуального примусу і серед науковців. Так, М.В. Джафарова М.В. під підставами застосування заходів процесуального примусу розуміє сукупність обставин, необхідних і достатніх для законного застосування судом заходів процесуального примусу до осіб, які порушують

встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства [49, с.81]. К.В. Куцик під підставами застосування заходів процесуального примусу розуміє сукупність передбачених ЦПК України обставин, необхідних і достатніх для правомірного застосування судом заходів процесуального примусу [59, с.92].

Ю. Ю. Цал-Цалко до підстав застосування заходів процесуального примусу відносить: реалізацію принципу поваги до суду; виховну мету; дотримання порядку в судовому засіданні; необхідність забезпечення додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій; необхідність дотримання адвокатами, прокурорами правил професійної етики; спрямованість на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи [78, с. 159].

О.В. Рожнов пропонує підстави застосування заходів процесуального примусу розглядати в двох аспектах: 1) в загально юридичному плані - сукупність юридичних норм на підставі, яких такі заходи застосовуються; 2) в кожному конкретному випадку – ті чи інші обставини, передбачені законом [69, с.85].

З аналізу наукових праць можна зробити висновок, що правовими підставами застосування заходів процесуального примусу є обставини, які дають судді право застосувати до особи заходи процесуального примусу, визначені ЦПП України.

1.2. Характеристика заходів процесуального примусу за законодавством зарубіжних країн

Заходи процесуального примусу у цивільному процесі виконують насамперед дисциплінуючу функцію, допомагають регулювати процесуальну культуру учасників процесу, їх поведінку у залі судового засідання та сприяють виконанню законних розпоряджень суду та здійсненню правосуддя. Процесуальна культура учасників процесу виражається насамперед у тому, що

вони не допускають зловживання своїми правами, не подають позови для того, щоб спричинити незручності для іншої сторони, не вчиняють зайві процесуальні дії, щоб затягнути процес. Врегулювання питань добросовісності сторін у цивільному процесі різняться – зокрема, законодавці різних держав виділяють різні форми зловживання сторонами своїми правами, намагаючись охопити якомога ширше коло випадків [52, с.76.].

Так, за ст.ст.168-169 Цивільного процесуального кодексу Білорусії (надалі – ЦПК Білорусії) до осіб, які зловживають процесуальними правами можуть бути застосовані такі заходи процесуального примусу, як: попередження, видалення із залу судового засідання, привід та покладення обов'язку на недобросовісних учасників процесу відшкодувати судові витрати, передбачені кодексом [5]. Ті ж самі заходи передбачені і в ст.ст. 65-69 Цивільного процесуального кодексу Латвії (надалі – ЦПК Латвії) [4], ст.ст.100 – 106 Цивільного процесуального кодексу Китаю (надалі – ЦПК КНР) [3]. В усіх зазначених процесуальних кодексах під певними заходами процесуального примусу розуміється одне і теж саме. Так, під попередженням розуміється примусовий захід, що застосовується судом до учасників цивільного процесу та інших осіб, які присутні у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого (ст. 145 ЦПК України, ст. 168 ЦПК Білорусії, ст.66 ЦПК Латвії ст.120 Цивільного процесуального кодексу Казахстану) [8; 5; 4; 3].

Видаленням із залу судового засідання є примусовий захід, застосований судом до учасників цивільного процесу та інших осіб, які присутні у судовому засіданні, за повторне порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого (ч.2 ст. 145 ЦПК України, ст. 167 ЦПК Білорусії, ст.67 ЦПК Латвії)[8; 5; 4].

Приводу може бути піддані належно викликані особи чи свідки, які без поважних причин не з'явилися в судове засідання або не повідомили про причини неявки (ст. 147 ЦПК України, ст. 169 ЦПК Білорусії, ст.69 ЦПК Латвії) [8; 5; 4]. Ст.100 ЦПК КНР передбачає застосування приводу, якщо особа після

двократного повідомлення повісткою не з'явилася до суду [3]. Варто лише зазначити, що в зазначених кодексах передбачені відмінності щодо того, до кого не може бути застосований привід. Так, ч.4 ст.147 ЦПК України передбачає, що не підлягають приводу в суд особи, які не можуть бути допитані як свідки (ст.70 ЦПК України), а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, особи з інвалідністю I і II груп, особи, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю [8]. Ч.4 ст. 169 ЦПК Білорусії передбачає, що не підлягають приводу неповнолітні особи до 16 річного віку, вагітні жінки та тимчасово непрацездатні [5]. Цивільні процесуальні кодекси інших держав не мають ніяких винятків щодо застосування такого процесуального заходу як привід.

Ще одним заходом процесуального примусу є накладення штрафу на особу, яка зловживає своїми процесуальними правами. Так, ст.148 ЦПК України передбачає право суду постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках: 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу; 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству; 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин; 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк; 5) порушення заборон [8].

Не дивлячись на те, що деякі цивільні процесуальні кодекси різних країн не містять статті, які прямо передбачають накладення штрафу за зловживання процесуальними правами, але в цих кодексах передбачена можливість судді притягнути таких порушників до адміністративної відповідальності, та передбачена відсилочна норма до адміністративного законодавства і як наслідок, передбачено накладення штрафу (ч.3 ст.168 ЦПК Білорусії, ст.70 ЦПК Латвії,

ст.120 ЦПК Казахстану) [5;4; 6]. Розмір штрафу може бути різний. Наприклад, відповідно до ст. R741–12 Кодексу адміністративного судочинства Франції, на особу, яка звернеться до суду з явно необґрунтованою заявою, суддя може накласти штраф, сума якого не може перевищувати 3 000 євро [44, с.96]. Ст.104 ЦПК КНР також встановлює чіткий розмір штрафних санкцій: розмір штрафу, що накладається на фізичних осіб, не може перевищувати 10000 юанів; розмір штрафу, що накладається на юридичних осіб, не може бути менше 10000 юанів і перевищувати 300 000 юанів [3]. А за законодавством Австрії такий штраф не може перевищувати 726 євро [83].

Наступним заходом процесуального примусу є відшкодування витрат. Відповідно до § 380 ЦПУ Німеччини на свідка, який не з'явився до суду і викликаного належним чином, покладаються пов'язані з його нез'явленням витрати; заяву відповідного клопотання при цьому не потрібно. Одночасно на свідка накладається штраф, а у випадку неможливості його стягнення – встановлюється утримання під вартою. У разі повторного нез'явлення вказана міра примусу застосовується повторно; суд може також розпорядитися про примусовий привід свідка [44, с.162].

Стягнення збитків за втрату часу передбачено і в ст.114 Цивільного процесуального кодексу Казахстану, а саме за заявою особи, яка бере участь у справі та вважає, що інша сторона подала завідомо необґрунтований позов, чи особа систематично протидіяла правильному і швидкому розгляду та вирішенню справи, суд може стягнути на користь іншої особи компенсацію збитків за фактичну втрату часу. Розмір збитків розраховується судом з врахуванням конкретних обставин, виходячи з діючих норм оплати праці в даній місцевості [6].

Варто зазначити, що європейське процесуальне законодавство та англо – американське процесуальне законодавство містить суттєві розбіжності щодо розуміння та застосування заходів процесуального примусу.

Застосування заходів процесуального примусу за законодавством США та Сполученого Королівства, на відміну від ЦПК України, де право застосувати

заходи процесуального примусу належить суду, може бути як з ініціативи суду, так і за клопотанням потерпілої сторони. С. В. Васильєв зазначає: «Англійські суди використовують можливість винесення забороняючої ухвали (civil restraint order), яке врегульоване ст. 3.11 Правил цивільного судочинства Англії 1998 року. Така ухвала може бути постановлена як за ініціативою суду, так і за клопотанням сторони у справі. Забороняюча ухвала спрямована на припинення дій сторони, що зловживає своїми процесуальними правами на подання клопотань, і постановляється в тому випадку, якщо особа заявляє безпідставні клопотання про постановлення різних судових ухвал» [44, с. 162]

Аналізуючи джерела англо – американського цивільного процесуального законодавства варто зазначити, що перелік заходів процесуального примусу є набагато ширшим від того, що передбачений ЦПК України, цивільним процесуальним законодавством європейських країн та передбачає певні заходи, які на нашу думку, не можуть бути застосовані в українському законодавстві.

В цілому перелік заходів процесуального примусу згідно Федеральних правил цивільного судочинства США такий: попередження або публічний осуд; попереднє застереження; примусове направлення на навчальний курс або підвищення кваліфікації понад установлений законодавством час; обов'язкове одноразове безоплатне представництво інтересів особи (mandatory pro bono representation); порушення перед органами адвокатського або іншого самоврядування питання про дисциплінарну відповідальність; заборона представнику продовжувати ведення справи (дискваліфікація); залишення процесуального документа без розгляду; обмеження доступу до суду на майбутнє; перерозподіл судових витрат незалежно від підсумків справи; процесуальний штраф; компенсація наслідків правопорушення на користь іншого учасника справи тощо [84]. З застосуванням деяких заходів процесуального примусу варто погодитися, наприклад, примусове направлення на навчальний курс або підвищення кваліфікації понад установлений законодавством час, заборона представнику продовжувати ведення справи (дискваліфікація), адже такі санкції виступають як навчально-виховні і можуть

застосовуватись як доповнення до інших процесуальних санкцій або слугувати альтернативною їм (наприклад, суд може запропонувати учаснику судочинства сплатити процесуальний штраф або відвідати певну кількість годин навчального курсу з того чи іншого питання) [44, с. 98].

Цікавий досвід щодо застосування заходів процесуального примусу і в Сполученому Королівстві, а саме Правила цивільного судочинства Сполученого Королівства дають право суду видати цивільний обмежувальний припис за подання явно необґрунтованих заяв. Наприклад може бути обмежений припис, що забороняє подавати заяви чи клопотання під час подальшого судового провадження, у рамках якого було допущено зловживання судовими процедурами, до одержання окремого дозволу судді; розширений – забороняє подавати заяви чи клопотання до суду, який видав цивільний обмежувальний припис, до одержання окремого дозволу цього суду; загальний – забороняє подавати заяви чи клопотання до будь-якого суду, який є судом тієї самої або нижчої інстанції, за той суд, який видав цивільний обмежувальний припис, до одержання окремого дозволу цього суду (ч. 2 ст. 3.4, п. «b» ч. 1 ст. 23.12, ст. 46.8 Правил цивільного судочинства Сполученого Королівства) [44, с. 99].

Однак не можна погодитися з такими санкціями як обмеження доступу до суду на майбутнє, яка передбачена Федеральними правилами цивільного судочинства США та видання суддею цивільного обмежувального припису, передбаченого Правилами цивільного судочинства Сполученого Королівства. Наприклад, в ЦПК України такі санкції не можуть бути включені, адже суперечать конституційним нормам доступу до правосуддя в Україні. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення ч. 2 ст. 55 Конституції України та ст. 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 року № 6-зп/1997 ч.1. ст. 55 Конституції України [1] потрібно розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді,

якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене [14].

В зв'язку з цим не можна погодитися з І.Л. Желтобрюх, яка зазначає, що корисним для вітчизняного судочинства може бути обмежувальний припис [51, с.99].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

2.1. Попередження та видалення із залу судового засідання.

Дотримання правопорядку учасниками цивільного процесу при здійсненні правосуддя є важливим фактором для швидкого та ефективного розгляду справи.

У всіх випадках в основі ухвали про застосування заходу процесуального примусу лежить сукупність конкретних реальних фактичних даних, що свідчать про необхідність застосування того чи іншого заходу. Питання про наявність достатніх підстав застосування заходу процесуального примусу кожного разу вирішуються суддею окремо.

Ст.145 ЦПК України передбачає, що до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із зали судового засідання [8].

Попередження – це роз'яснення порушнику про те, що його поведінка не відповідає встановленим у суді правилам і що йому слід припинити вчинення подібних дій, інакше до нього буде вжито більш суворий примусовий захід [77, с. 240]. Попередження може бути застосовано до особи, яка порушує правопорядок під час судового засідання і не може бути застосовано до особи, якщо порушення виникли поза судовим засіданням, навіть в приміщенні суду. В.М. Кравчук зазначає, що попередження за своєю сутністю скоріше є запобіжним (превентивним) заходом, за допомогою якого суд попереджає особу, винну в порушенні порядку під час судового засідання, про неприпустимість таких дій у майбутньому, необхідність дотримуватися встановленого порядку та виконувати розпорядження головуючого і який водночас передуює застосуванню

щодо порушника інших заходів впливу [56, с. 274]. Варто погодитися з зазначеною думкою, адже попередження, на нашу думку, є процесуальним захистом здійснення судового процесу, адже особа, до якої застосовується такий захід процесуального примусу, не несе ніяких додаткових обов'язків. Вона лише зобов'язана виконувати лише ті обов'язки, що покладені на неї ст.43 ЦПК України.

ЦПК України не містить чітких вимог, що розуміти під поняттям попередження та за яких умов суддя має право застосувати такий захід. Але з аналізу судової практики можна зробити висновок, що судді застосовують попередження в таких випадках:

- коли сторони подають чисельні звернення з повторними та аналогічними заявами, які спрямовані на свідоме невинуватене затягування судового процесу всупереч принципу ефективності судового процесу, направленому на недопущення затягування розгляду справи, що порушує права інших учасників судового процесу, суперечить вимогам статей 6, 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосовно права кожного на розгляд його справи судом упродовж розумного строку та недопустимість зловживання процесуальними правами [20; 33];

- постійна неявка в судові засідання для надання особистих пояснень, спрямована на свідоме невинуватене затягування судового процесу [20];

- не подання стороною судового процесу доказів, які витребовуються судом на підставі ухвали та не повідомлення суду про неможливість подати відповідні докази [31];

- подання завідомо безпідставного позову, за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, направлене на затягування судового розгляду [32];

- заявлення завідомо безпідставного відводу, який спрямований на штучне затягування та перешкоджання розгляду справи [26].

У разі повторного порушення порядку під час судового засідання або невиконання сторонами розпоряджень головуючого, до порушника застосовується видалення із зали судового засідання (ст.145 ЦПК України).

М. Й. Штефан стверджує, що видалення із зали судового засідання є заходом процесуальної відповідальності немайнового характеру, який застосовується до зазначених у законі осіб за порушення встановленого порядку під час розгляду справи і спрямовується на припинення здійснення ними права на участь у судовому засіданні [81, с. 251-252].

Варто погодитися з науковцями, які зазначають, що у разі видалення із зали суду учасник судового провадження не позбавляється свого статусу, а на нього лише накладається заборона на фактичну присутність у залі судового засідання на певний період часу [40, с. 214].

Ст. 145 ЦПК України окреслює коло осіб, до яких може застосовуватись попередження чи видалення з залу судового засідання: учасники судового процесу, інші особи, які присутні в судовому засіданні. Ст. 42 ЦПК України учасниками судового процесу визнає сторін (позивача та відповідача) та треті особи. Іншими особами, які можуть бути присутні в судовому засіданні, є представники, перекладачі, свідки, експерти, фахівці, вільні слухачі. Ст. 7 ЦПК України надає право будь-якій особі бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Від особи, яка бажає бути присутньою у судовому засіданні, забороняється вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу [8].

Тому виникає ряд питань, а саме чи можна до всіх зазначених осіб застосувати заходи процесуального примусу передбачені ст. 145 ЦПК України, який механізм застосування до них такої санкції, на який строк можна застосувати видалення з судового засідання та які наслідки такого видалення. Неможливо надати однозначну відповідь на задані питання, аналізуючи лише статтю 145 ЦПК України. Варто звернути увагу і на судову практику. Щодо попередження, то можна зазначити, що суд може застосувати таке правопорушення до будь кого хто буде присутній в залі судового засідання.

Наслідком такої санкції є лише фіксація порушення порядку в залі судового засідання.

В разі повторного порушення порядку в залі судового засідання, порушник може бути видалений з зали судового засідання. Наслідком такої санкції є те, що особа не має змоги бути присутнім на засіданні та якимось чином впливати на хід розгляду. Якщо суд видаляє з зали судового засідання перекладача, то повинна бути оголошена перерва і наданий час для його заміни. Разом з тим ЦПК України не зазначає на який строк видаляється перекладач, чи видалення перекладача за порушення правопорядку в залі судового засідання є підставою для його заміни взагалі в процесі. Відповіді на ці питання є дуже важливими, адже перекладач забезпечує реалізацію принципу рівності сторін у цивільному процесі України. Як свідчить судова практика, процесуальна діяльність перекладача впливає також і на рівень реалізації принципу змагальності сторін [72, с.47].

З аналізу ЦПК України можна зробити такий висновок: видалення перекладача можливе лише на одне засідання, в якому відбулося правопорушення. Ст. 39 ЦПК України передбачає заміну судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача в разі їх відводу або самовідводу.

Застосування заходу процесуального примусу не є підставою для заміни перекладача, представника чи експерта. Видалення з залу судового засідання відбувається, на нашу думку, на одне судове засідання, про що виноситься ухвала з чітким зазначенням правопорушення, яке стало підставою для застосування заходу процесуального примусу.

Видаленим з залу судового засідання може бути і представник чи адвокат. Наприклад, в справі № 759/1268/18 про визначення місця проживання дитини, яка розглядалася Святошинським районним судом м. Києва суддя видалив з зали судового засідання адвоката, який двічі заявляв однорідні клопотання. Заміна представника сторони передбачена лише ст. 63 ЦПК України, яка передбачає заміну законного представника, який не має права вести справу в суді з підстав,

встановлених законом та коли є клопотання малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам [34]. Видалення представника чи адвоката з зали судового засідання не є підставою для їх заміни. Варто зауважити, що видаляючи представників з зали судового засідання, судді порушують ст. 59 Конституції України, яка передбачає право кожного на професійну правничу допомогу [1]. А у випадку видалення із залу судового засідання законного представника порушується порядок розгляду цивільної справи позовного провадження, а також принцип змагальності сторін. Своєю чергою, під час видалення із залу судового засідання свідка чи експерта порушується принцип повного та всебічного розгляду цивільної справи [60, с. 94].

Як показує судова практика, видаленими з судового засідання можуть бути і вільні слухачі. Так, в справі № 523/9325/20 у ході судового розгляду справи присутні у залі судового вільні слухачі порушували порядок під час судового засідання, перебивали головуючого по справі, проголошували репліки.

Головуючим по справі проголошено обом слухачам зауваження та розпорядження щодо дотримання порядку в судовому засіданні. Однак, слухачі продовжували порушувати порядок, перебивали головуючого суддю, проголошували репліки. Наслідком такої поведінки стало видалення з залу судового засідання [37].

Починаючи з 2020 року підставою для видалення учасників з судового засідання є порушення сторонами та званого «маскового» режиму. Так, в ухвалі Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 24 червня 2021 року у справі № 227/4824/20 було зазначено, що в зв'язку із перебуванням в залі суду позивача, в порушення вимог законодавства, без маски, судом було запропоновано позивачу одягнути маску, на що позивач відповів категоричною відмовою та зазначив, що суддя порушує його права, оскільки постанова КМУ, якою передбачено обов'язковість носіння маски в громадських місцях, не є законом.

Судом неодноразово позивачу оголошувалися попередження, із роз'ясненням того, що оголошення попередження є заходом процесуального

примусу, і в разі невиконання законних вимог головуючого судді, до позивача може бути застосовано більш суворий захід процесуального примусу, а саме видалення із зали судового засідання. Не зважаючи на такі роз'яснення головуючого судді, позивач продовжував не виконувати розпорядження головуючого про необхідність одягнути засіб індивідуального захисту.

Суддя в ухвалі зазначив, що позивач ігнорує законні розпорядження головуючого судді щодо дотримання встановленого порядку та одягнення засобу індивідуального захисту, відповідно до норм постанови КМУ «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [11], про неухильне дотримання яких зазначено в Рішенні Вищої ради правосуддя № 763/0/15-21 від 01.04.2021 року, тобто порушує встановлений порядок проведення судового засідання, в зв'язку із чим підлягає видаленню із зали судового засідання за порушення порядку на час проведення підготовчого судового засідання 24.06.2021 року [20].

Відповідно до вимог Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, затвердженого наказом ДСА України від 20.07.2017 № 815, виконання фактичних дій щодо видалення порушника із залу судового засідання покладається на судового розпорядника. У разі неможливості видалення правопорушника з приміщення суду судовий розпорядник повинен звернутися до Служби судової охорони [12].

2.2. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.

Ст.81 ЦПК України зазначає, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Ст.83 ЦПК України встановлює обов'язок сторін подати докази у справі безпосередньо до суду. Ч.4. ст.83 ЦПК України передбачає, що якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ,

який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу.

В разі неможливості подати докази, учасник процесу має право подати клопотання про витребування доказів судом. Це передбачено ст. ст. 84, 95, 100, 107, 147, 198, 223, 294, 350-4, 359, 365, 426, 427 ЦПК України [8].

Витребування доказів судом може бути за клопотанням сторін та в певних випадках за ініціативою суду. Варто зауважити, що суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених ЦПК України [8]. Наприклад, згідно ч.7 ст.85 ЦПК України суд з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. Ч. 6 ст. 95 ЦПК України передбачає право суду, якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, з власної ініціативи витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу (сч.5 ст. 100 ЦПК України). Є й інші випадки витребування доказів з ініціативи суду.

Як ми вже зазначали, сторони зобов'язанні надати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази та виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки.

Ст. 146 ЦПК України встановлює санкцію за неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин їх неподання, а саме суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом [8].

Науковці по різному визначають тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. Одні зазначають, що це захід процесуального примусу,

спрямований на усунення перешкод у здійсненні судочинства шляхом тимчасового вилучення доказів для дослідження судом [74, с. 191]. Інші визначають тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, як превентивний процесуальний захід оперативного реагування суду на дії, які протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства. Цей захід процесуального примусу направлений на припинення існуючого протиправного діяння у формі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання [70, с. 189]. Варто погодитися з С. Пилипенко, яка зазначає, що характерне для ст. 143 ЦПК України визначення заходів процесуального примусу через конструкцію «спонукання до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків» та «запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства» дає підстави вважати, що підставою застосування заходів процесуального примусу має бути саме бездіяльність відповідних осіб, і лише зловживання правами має форму активних дій. Таким чином, виходячи із законодавчого визначення поняття заходів процесуального примусу, сформульованого у ст. 143 ЦПК України та положень ст. 146 ЦПК України, під тимчасовим вилученням доказів для дослідження судом належить розуміти процесуальні дії, що вчиняються судом у випадку неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин їх неподання, з метою спонукання відповідних осіб до добросовісного виконання процесуальних обов'язків та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства [66, с 90].

Підставами для застосування заходу процесуального примусу, а саме тимчасового вилучення доказів для дослідження судом є:

- наявність ухвали про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. В ст. 146 ЦПК України передбачені реквізити, які повинні бути в ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;

- чіткий опис письмового, речового чи електронного доказу, який вистебовується;

- особа, яка буде здійснювати вилучення доказу. ЦПК України зазначає, що ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Ч. 1. ст. 146 ЦПК України зазначає, що доказ повинен бути вилучений державним виконавцем. Однак це не узгоджується з ч.2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», яка містить виключення у діяльності приватного виконавців [10]. Так, приватний виконавець не може здійснювати примусове виконання таких рішень:

1) про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;

2) за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;

3) за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;

4) за якими стягувачами є держава, державні органи (крім рішень Національного банку України);

5) адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини;

6) які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;

7) про виселення та вселення фізичних осіб;

8) за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;

9) про конфіскацію майна;

10) виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання та інших [10].

Беручи до уваги, ч.2. ст.5 Закону України «Про виконавче провадження» варто у ч.1. ст.146 ЦПК України слова «державним» виключити.

Однак цікавою є судова практика, коли суд вимагає витребувати доказ від державних виконавців. Так, Ухвалою Солом'янського районного суду м. Києва від 31 березня 2021 року судом було витребувано у Шевченківського районного відділу державної виконавчої служби у місті Києві Центрального міжрегіонального управління юстиції (м. Київ) оригінал виконавчого провадження №57234915 для огляду в судовому засіданні 21 квітня 2021 року.

Як вбачається з рекомендованого повідомлення 0311330043747 ухвалу про витребування доказів від 31 березня 2021 було отримано Шевченківським районним відділом державної виконавчої служби у місті Києві 08 квітня 2021 року.

Оскільки витребувані докази не були подані до суду, 21 квітня 2021 року судом було повторно направлено для виконання копію ухвали від 31 березня 2021 року. Як вбачається з рекомендованого повідомлення 0311330098754 ухвалу про витребування доказів від 31 березня 2021 було повторно отримано Шевченківським районним відділом державної виконавчої служби у місті Києві 26 квітня 2021 року.

Невиконання Шевченківським районним відділом державної виконавчої служби у м. Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) вимог ухвали про витребування доказів суд розцінив як неповагу до суду та затягування судового процесу, тому застосував до зазначеної виконавчої служби захід процесуального примусу у виді тимчасового вилучення доказів для дослідження судом [35].

Докази, які суд витребує, можуть бути різними та особи від яких суд вимагає надання доказів також можуть бути різними. Наприклад, в справі № 712/7673/21 вимагали докази стосовно питань укладення трудових відносин та виплати заробітної плати від фізичної особи – підприємця [36]; справі № 183/968/21 було витребувано з державного нотаріального архіву завірені належним чином копії матеріалів нотаріальної справи щодо вчинення приватним

нотаріусом нотаріальної справи щодо стягнення заборгованості з позивачем на користь ТОВ. В цій справі захід процесуального примусу, а саме тимчасове вилучення доказів був застосований до приватного нотаріуса [30]; у справі № 750/9483/19 згаданий захід процесуального примусу був застосований до Центрального територіального управління капітального будівництва Міноборони України та в ПрАТ [21].

Варто погодитися з науковцями, які зазначають, що не бажання осіб надавати докази може бути пов'язано з певними негативними правовими наслідками у вигляді обтяжень особистого чи майнового характеру для особи під час відібранні за ухвалою суду документа, предмета матеріального світу чи інформації в електронній (цифровій) формі, що можуть бути доказами у цивільній справі [66, с. 90; 76, 123].

З одного боку, як зазначає Є.О. Харитонов, тимчасове вилучення доказів виражається у припиненні володіння, а як наслідок – користування й розпорядження особою, яка вчинила правопорушення, певною річчю або документом [76, с. 123]. З іншого ж боку, вилучення доказів є тимчасовим, отже, вилучені документи, предмети матеріального світу та інформація в електронній формі на портативних пристроях після огляду їх судом повертаються їх володільцю, отже, безпосередньо для володільця доказів не настає невігідних чи несприятливих наслідків у вигляді втрати чи безповоротного відібрання доказів у результаті застосування до нього заходу процесуального примусу у вигляді тимчасового вилучення доказів для дослідження судом [66, с. 90].

Як додаткову санкцію до тимчасового витребування доказів для дослідження судом ст. 148 ЦПК України передбачає стягнення штрафу в дохід державного бюджету з відповідної особи. Разом з тим виникає питання, а який розмір штрафу повинен бути призначений: чи той що передбачений ст. 148 ЦПК України (від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб) чи ст.75 Закону України «Про виконавче провадження» (на боржника - фізичну особу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб - 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на

боржника - юридичну особу - 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Таке питання виникло у зв'язку з тим, що згідно ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження» в разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії виконавець виносить постанову про накладення штрафу. Тобто штраф може винести як суд, так і виконавець. Але суд повинен винести ухвалу про накладення штрафу одночасно з ухвалою про тимчасове витребування доказів для дослідження судом, а виконавець – по факту невиконання його вимоги про надання таких доказів.

Наступне питання, яке виникає щодо тимчасово вилучених доказів – це їх зберігання та повернення. Так, згідно до ст. 96 ЦПК України оригінали письмових доказів до набрання судовим рішенням законної сили повертаються судом за клопотанням осіб, які їх подали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи. У справі залишається засвідчена суддею копія письмового доказу. Згідно зі статтями 98, 99 ЦПК України речові докази до набрання рішенням законної сили зберігаються в матеріалах справи або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду і після огляду та дослідження їх судом повертаються особам, від яких вони були одержані, якщо такі особи заявили про це клопотання і якщо його задоволення можливе без шкоди для розгляду справи, або передаються особам, за якими суд визнав право на ці речі, після набрання рішенням суду законної сили. Ст. 101 ЦПК України передбачає, що оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи і за клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Як бачимо повернення доказів можливе лише на підставі клопотання особи, яка надала суду оригінали доказів. Тому варто підтримати С. Пилипенко, яка

пропонує передбачити повернення речових доказів та оригіналів письмових і електронних доказів особі, у якої вони були вилучені, без її клопотання, з огляду на примусовий характер відібрання таких доказів [66, с. 90].

2.3. Особливості застосування приводу.

Ст. 147 ЦПК України прописує такий захід процесуального примусу як привід свідка. Цей засіб примусу використовується до свідків, які без поважних причин не з'явилися за викликом суду, що кореспондується обов'язком свідка повідомити суд про неможливість явки заздалегідь (ч. 3 ст. 69 ЦК України). Привід до суду представляє собою реакцію на невиконання законної вимоги суду, який розглядає та вирішує публічно-правовий спір, виступає засобом забезпечення виконання цієї вимоги. Крім того, привід становить примусове доставляння особи до суду, адже питання про привід свідка вирішується ухвалою та виконується органами Національної поліції України. Отже, його можна визначити як вилучення особи з місця перебування і супроводження її до суду, із застосуванням психічного або фізичного спонукання. В той же час, привід, залежно від конкретних обставин (відстань, час, фізичний стан особи, яка підлягає приводу) може бути здійснено транспортним засобом або пішим порядком. У зв'язку із зазначеним, привід варто розуміти як примусове доставляння особи до суду з метою забезпечення її присутності при розгляді справи[8].

Відповідно до ч.2. ст.69 ЦПК України свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. ЦПК України дає можливість свідку брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо проти такого допиту свідка не заперечують інші учасники справи. Якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин, то суд не звертаючи уваги на заперечення учасників процесу, може надати можливість свідку брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. В ЦПК

України немає визначення, що розуміється під терміном поважні причини. На практиці до кола поважних причин суди відносять, зокрема, хворобу, яка підтверджується медичною довідкою, перебування у службовому відрядженні, догляд за прикутим до ліжка родичем тощо. Тому суддя, на свій власний розсуд може визнати причину відсутності свідка поважною. Наприклад, в справі № 565/1076/21, яку розглядав Кузнецовський міський суд Рівненської області, свідок – фізична особа – підприємець, повідомив про те, що їде до м. Києва на три дні і не може бути присутнім під час судового засідання. Однак, суддя не визнав таку підставу, як поїздка до м. Києва поважною причиною, та виніс ухвалу де зазначив: «свідок, будучи викликаним належним чином у судові засідання не з'явився, про причини неявки не повідомив, а також необхідність розгляду справи у розумні строки. Тому, зважаючи на те, що свідок належним чином викликаний, у судові засідання не з'явився, про причини неявки до суду не повідомив, суд дійшов висновку про наявність підстав для застосування приводу до свідка через органи Національної поліції»[28].

У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд (ч.2. ст.69 ЦПК України). Крім того, ст.71 ЦПК України передбачає право свідка відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів. Про таку відмову від дачі показань на підставі ст. 71 ЦПК України свідок повідомляє заявою. В зв'язку з цим до свідка, який належним чином повідомив суд про відмову давати показання, застосувати привід не можливо.

Ч.4 ст.147 ЦПК зазначає, що є дві категорії осіб – свідків, до яких не може бути застосованих привід. По -перше, не може бути застосований привід до осіб, які не можуть бути допитані як свідки відповідно до ст. 70 ЦПК України. Це: 1)

недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;

3) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди;

б) особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв - без згоди дипломатичного представника.

По – друге, не може бути застосований привід до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю I і II груп, осіб, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю.

На сьогодні науковці не дійшли єдиної дочки зору щодо підстав застосування приводу як заходу процесуального примусу.

В. В. Комаров як основну підставу застосування приводу свідка визначають наявність доказів, які підтверджують належність виклику свідка до суду [55, с. 470]. На нашу думку, неправильно розуміти саму наявність доказів підставою для застосування приводу, адже ми вже зазначали, що є категорії осіб, які не можуть бути допитані як свідки, або надають аргументовану відмову давати покази.

Варто погодитися з Т. Куцик, яка підставами для застосування такого заходу процесуального примусу як привід свідка є низка процесуальних фактів: 1) дотримання встановленого законом порядку виклику свідка, що полягає у повідомленні останнього про час та місце судового засідання шляхом вручення повістки, телеграми, надсилання факсу чи повідомлення іншим засобом зв'язку з дотриманням порядку, визначеного у ЦПК України, а також роз'яснення при цьому наслідків неявки в судове засідання; 2) відсутність завчасного повідомлення свідком про неможливість прибуття за викликом; 3) неприбуття свідка у судове засідання з причин, що визнані судом неповажними; 4) свідок не підпадає під категорію осіб, до яких не дозволяється застосовувати цей захід. [59, с. 95].

Ст.147 ЦПК України називається привід свідка. Однак з аналізу судової практики можна зробити висновок, що привід, як захід процесуального примусу може застосовуватись і до інших учасників процесу, а не лише до свідка. Так, в ухвалі Луцького міськрайонного суду Волинської області від 27 вересня 2021 року у справі № 161/11494/21 зазначено, що «приймаючи до уваги, що положеннями чинного ЦПК України передбачено застосування заходів процесуального примусу у вигляді приводу лише до свідка, тому за таких обставин, керуючись принципом аналогії закону, приходять до висновку про застосування заходу процесуального примусу у вигляді приводу у відношенні представника відповідача - Ліквідаційної комісії Управління внутрішніх справ України у Волинській області. Приймаючи до уваги викладене та враховуючи, що представник відповідача ухиляється від явки на виклик суду, будучи належним чином повідомленим, суд приходять до висновку про необхідність піддати приводу в судове засідання представника відповідача» [29].

В ухвалах по справах № 263/7995/19 [17] та № 740/4282/19 [29] привід був застосований безпосередньо до відповідачів. Варто зазначити, що в обох справах заявником щодо застосування приводу були державні виконавці, які згідно ст. 438 ЦПК України зверталися до суду з поданням про застосування до відповідачів примусового приводу до виконавчої служби через наявну

заборгованість по сплаті аліментів, ухилення від виконання рішення суду, не виконання вимог державного виконавця і не з'явлення за викликами.

В зв'язку з цим, варто проаналізувати законодавство та наукові праці щодо можливості застосування приводу до інших учасників судового процесу.

Ст. 128 ЦПК України передбачає, що суд викликає учасників справи у судові засідання або для участі у вчиненні процесуальної дії, якщо визнає їх явку обов'язковою. Ст. 42 ЦПК України передбачає, що у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи; при розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник; у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

У ст. 129 ЦПК України, яка передбачає обов'язкові реквізити судової повістки, встановлений обов'язок судді роз'яснити про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається (накладення штрафу, примусовий привід, розгляд справи за відсутності, залишення заяви без розгляду), і про обов'язок повідомити суд про причини неявки.

Тобто виходячи, з аналізу ст. 129 ЦПК України можна зробити висновок, що до учасників процесу можуть застосовуватись всі заходи процесуального примусу, що визначенні главою 9 розділу I ЦПК України.

О. Братель зазначає, що привід відповідача відрізняється від приводу свідка підставою та особливостями його здійснення, а також місцем, до якого має бути здійснений привід особи. Слід звернути увагу на те, що в нормах ЦПК України детально не регламентовано процедуру та порядок здійснення приводу відповідача, на відміну від приводу свідка. Це дозволяє зробити висновок, що у разі, якщо суд вирішить застосувати захід процесуального примусу у вигляді приводу відповідача, то він змушений буде застосувати процесуальну аналогію, яка фактично існує в цивільному процесі, проте нормативно не закріплена в ст. 8 ЦПК України [42, с. 323-326].

Варто зазначити, що відповідачів в основному викликали для виконання судового рішення в разі визнання за боржниками боргу. В ст.1 Закону України «Про виконавче провадження» зазначається, що виконавче провадження є

завершальною стадією судового провадження і сукупністю дій щодо примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). Тому можна зробити висновок, що для належного, ефективного та швидкого виконання судового рішення, суд має право застосувати до учасників процесу всі відомі заходи процесуального примусу в разі невиконання ними своїх обов'язків або зловживання процесуальними правами.

Беручи до уваги викладене, варто назву ст.147 ЦПК України змінити на назву «Привід учасників судового процесу та свідка». Крім того, додати статтю 147 ЦПК України частиною наступного змісту «Учасник судового процесу, який без поважних причин не з'явився на судове засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через відповідні органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення».

2.4. Накладення штрафу.

Штраф як захід процесуального примусу в цивільному судочинстві судді почали застосовувати лише з 2018 року, коли ЦПК України був прийнятий в новій редакції. Варто зазначити, що така санкція не є новою в цивільному судочинстві, адже ще в рекомендаціях R(84)5 Комітету міністрів Ради Європи державам членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи були передбачені санкції за зловживання сторонами процесуальними правами. Зловживаннями процесуальних прав, за які міг бути накладений штраф, були: не виконання процесуальних дій в строки визначенні судом, не прибуття свідка, який був повідомлений належним чином; подання необґрунтованого позову тощо [9].

Стягнення штрафу в цивільному процесі на відміну від інших санкцій, які носять моральний характер, є фінансовою санкцією. Варто погодитися з О. Брателем, який зазначає, що стягнення штрафу за вчинення цивільного процесуального правопорушення стане альтернативою притягненню особи до

адміністративної відповідальності за ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, маючи більш позитивний ефект з огляду на конкретизацію тих протиправних дій або бездіяльності, за вчинення яких з особи може бути стягнуто судовий штраф [41, с. 14]. За своєю природою судовий штраф це міра адміністративної відповідальності. Судові штрафи представляють собою грошові стягнення, тобто є обтяженням майнового характеру для учасників процесу, а також для інших осіб, що беруть участь у судовому процесі. І.М. Лукіна зазначає, що штрафні санкції добре відомі в процесуальній теорії: вони настають у разі застосування цивільних процесуальних санкцій карального характеру і покликані зміцнювати процесуальну дисципліну в судочинстві, сприяти виконанню завдань у цивільних справах, покарати особу, що не виконує свої процесуальні обов'язки і, нарешті, забезпечити авторитет судової влади [61, с. 14].

Ст. 148 ЦПК України встановлює розмір та випадки, коли суддя може застосувати такий захід процесуального примусу як штраф.

Так, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У разі повторного порушення сторонами правил участі в судовому процесі, суддя має право накладати на винну особу штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Штраф може бути накладений за неналежне виконання своїх процесуальних прав або за зловживання процесуальними правами, а саме за:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;

4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;

5) порушення заборон, встановлених ч.9 статті 203 цього Кодексу.

Як видно з судової практики, судді найчастіше застосовують мінімальний розмір передбаченого штрафу – 0,3 розміру, хоча в судовій практиці є штрафи в десятикратному розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Наприклад, справі № 443/507/21 суддя зазначив, що процесуальна поведінка приватного підприємства, яка полягає в ігноруванні судових рішень про витребування доказів, створює перешкоди у здійсненні судочинства, шляхом невиконання вимог ухвали суду, неповідомленні суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин, до особи, у якої було витребувано докази, передбачає застосування заходів процесуального примусу у вигляді штрафу. Враховуючи наведене, суд вважає доцільним накласти на приватне підприємство, штраф у розмірі 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що складає 681 грн.00 коп. Такі ж самі формулювання щодо застосування штрафу за неправомірні дії відповідача та той же самий розмір штрафу і в справі № 385/1220/21 [18].

Ухвалою Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 24 вересня 2021 року у справі № 385/1109/20 за повторність неподання відповідачем витребуваних судом доказів без поважних причин, тривалість бездіяльності відповідача, незначний обсяг витребуваних документів та характер дій, які вимагалося вчинити від відповідача і які не можуть вважатись складними суд наклав уже штраф у розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Відповідно, розмір накладеного штрафу згідно цієї ухвали становить 2270 грн[19]. Але в судовій практиці є і справи, де на винну особу був покладений максимальний розмір визначеного в ЦПК України штрафу. Так, апеляційний суд з метою недопущення судової тяганини та порушення прав інших учасників процесу застосував максимальний розмір штрафу до позивача ТОВ, яке не виконувало без поважних причин і будь-яких пояснень вимоги суду

про надання доказів, будучи належно повідомленим про розгляд справи, представники ТОВ не з'явилися до суду та не надавали при цьому пояснень щодо причин неявки, що призводило до відкладення розгляду справи. До позивача ТОВ був застосований захід процесуального примусу у вигляді штрафу в розмірі десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що становить 22700,00 грн [25].

Варто зазначити, що розміри штрафів передбачені ЦПК України не є такими великими, порівняно з розмірами штрафів передбаченими в Господарському процесуальному кодексі України, а саме ст.135 Господарського процесуального кодексу України передбачає максимальний розмір штрафу за повторне порушення процесуальних обов'язків штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2]. Цікавою є справа № 916/1908/17, в якій відповідач подав дев'ять касаційних скарг на ухвали, які не підлягають касаційному оскарженню. В ухвалі від 07.03.2019 р. КГС ВС постановив стягнути штраф у розмірі 19 210 грн, в ухвалях від 01.08.2019 р., 19.09.2019 р., 28.10.2019 р. та 28.11.2019 р. – по 38 420 грн. Сукупно така атака на КГС ВС касаційними скаргами коштувала відповідачу 172 890 грн, в той час, як ціна позову у цій справі дорівнювала 105 000 грн [54].

Д. Луспеник зазначає, що накладаючи на сторону, яка допустила зловживання процесуальними правами, судовий штраф, суд повинен буде звернути увагу на те, що у цивільному процесі, на відміну від кримінального, не встановлюються мотиви вчинення процесуального правопорушення та форма вини, оскільки це неможливо, бо такого процесуального інструментарію немає. При визначенні розміру судового штрафу необхідно буде враховувати лише можливий ступінь впливу санкції на правопорушника, тобто негативний ефект того, як ця санкція може вплинути на конкретну особу, а також тяжкість правопорушення для руху справи та майновий стан правопорушника, тобто має бути забезпечена індивідуалізація покарання. І, що найголовніше, висновок суду про те, що учасник процесу здійснив зловживання процесуальним правом, має бути максимально мотивований в ухвалі суду [63].

Отже, судовий штраф у дохід держави має на меті дисциплінувати учасників процесу та осіб, присутніх у судовому засіданні, забезпечити своєчасний захист порушених прав. Штраф є мірою юридичної відповідальності за вчинення цивільного процесуального правопорушення, тобто за неповагу до суду чи зловживання процесуальними правами, оскільки є невиконанням обов'язків, встановлених актами і розпорядженнями суду. При цьому треба визнати, що так званою потерпілою особою тут є не певний учасник процесу, а встановлений законом порядок здійснення судом як органом державної влади своїх повноважень у цивільному судочинстві. Саме тому штраф має стягуватись на користь держави як публічної міри відповідальності.

ЦПК України не встановив чітко осіб, до яких може застосовуватись штраф. З аналізу ст. 148 ЦПК України можна зробити висновок, що судові штрафи можуть накладатися на сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, представників, свідків, експертів, перекладачів, спеціалістів, а також на громадян і посадових осіб, які не є учасниками процесу. Це підтверджує і судова практика. Наприклад, Франківський районний суд м. Львова штраф застосував до судового експерта. У судовому засіданні протокольною ухвалою постановлено викликати в судове засідання судового експерта для дачі пояснень з приводу проведення судової будівельно - технічної експертизи за заявою представника відповідачів. Протокольною ухвалою було зобов'язано судового експерта оглянути квартиру та надати суду висновки з урахуванням результату даного огляду. Однак експерт надіслав відповідь про відсутність законних підстав проведення огляду квартири. На всі вимоги суду експерт не реагував, про причини неявки суду не повідомляв. З огляду на вказане, суд вважав, що в діях судового експерта наявні ознаки неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, зокрема неприбуття до суду особи, яка є учасником судового процесу та не повідомлення про причини неявки, що суд визнає неповагою до суду [38].

Варто погодитися з Ю. Колосом, який зазначає, що штрафи є дієвою санкцією щодо процесуальних диверсій та процесуальних хуліганств. Автор

наводить різні процесуальні порушення, що стали підставою для застосування такого заходу процесуального примусу як штраф. Це і справа в якій апелянт 14 разів подавав апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції про відкриття провадження; неодноразове подання позивачем клопотання про зміну складу суду, бо він був незгоден з тими чи іншими судовими рішеннями (відкладання розгляду клопотання відповідача про зупинення провадження, зупинення провадження тощо); подання відповідачем дев'ять касаційних скарг на ухвали, які не підлягають касаційному оскарженню [54].

ЦПК України містить положення щодо оскарження ухвали про стягнення штрафу. Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції, при цьому оскарження такої ухвали не перешкоджає розгляду справи. Варто зазначити, що не підлягають оскарженню постанови суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу та ухвала Верховного Суду про стягнення штрафу.

Ч.6 ст. 148 ЦПК України встановила право суду скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу за певних умов:

- особа повинна подати документи, які підтверджують поважні причини неможливості виконання вимог суду;
- виправила допущене порушення.

З аналізу зазначеної частини ст. 148 ЦПК України можна зробити висновок, що суддя приймає рішення про скасування постанови про стягнення штрафу за власною ініціативою.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Провівши ґрунтовне дослідження поняття, сутті та механізмів застосування заходів процесуального примусу в цивільному процесі, ми дійшли до наступних висновків:

1. Застосування заходів процесуального примусу завжди пов'язано з зловживаннями учасниками судового процесу своїх процесуальних прав. В ЦПК України немає чіткого визначення, що розуміється під поняттям зловживання процесуальними правами, в. ч.2 ст.44 ЦПК України законодавець встановив перелік дій, які можуть бути визнанні судом як зловживання процесуальними правами. Потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. Вказані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідками щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов, чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема, відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові.

Загальними ознаками заходів процесуального примусу є: суб'єкт застосування – суд; підстава – неправомірна поведінка учасників судового процесу; застосовуються лише заходи передбачені законом, тобто ЦПК України; прописуються такі заходи в ухвалі суду; застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, покладених на неї законом.

Підставою для застосування заходів процесуального примусу є неправомірна поведінка учасників цивільного процесу, що може призвести до порушення принципів цивільного судочинства, а саме принципів поваги до честі і гідності, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом; розумність строків розгляду справи судом та неприпустимість зловживання процесуальними правами.

2. З аналізу цивільних процесуальних кодексів Білорусії, Латвії, Казахстану, Німеччини, Австрії, КНР, цивільного процесуального законодавства США та Сполученого Королівства був зроблений висновок, що фактично в усіх країнах застосовуються такі заходи процесуального примусу як попередження, видалення із залу судового засідання, привід, штраф. Але європейське процесуальне законодавство та англо – американське процесуальне законодавство містить суттєві розбіжності щодо розуміння та застосування заходів процесуального примусу. В деяких країнах є заходи процесуального примусу, які не притаманні українському цивільному процесуальному судочинству. Так, в ЦПК Білорусії та ЦПК Латвії може бути заходом процесуального примусу покладення обов'язку на недобросовісних учасників процесу відшкодувати судові витрати, передбачені кодексом. За ЦПК Німеччини, якщо винна особа не може сплатити штраф, то до неї може бути застосований захід – утримання під вартою. В Англії суд може постановити забороняючу ухвалу, яка спрямована на припинення дій сторони, що зловживає своїми процесуальними правами на подання клопотань. В США згідно Федеральних правил цивільного судочинства США унікальними заходами процесуального примусу, які не притаманні українському законодавству є: публічний осуд; примусове направлення на навчальний курс або підвищення кваліфікації понад установлений законодавством час; заборона представнику продовжувати ведення справи (дискваліфікація); обмеження доступу до суду на майбутнє та інші. Вважаємо, що певні заходи процесуального примусу, наприклад, обмеження доступу до суду на майбутнє не можуть бути запозичені, адже суперечать Конституції України.

3. Попередженням є роз'яснення порушнику про те, що його поведінка не відповідає встановленим у суді правилам і що йому слід припинити вчинення подібних дій, інакше до нього буде вжито більш суворий примусовий захід. ЦПК України не містить чітких вимог, що розуміти під поняттям попередження та за яких умов суддя має право застосувати такий захід.

Видалення із зали судового засідання може бути застосовано лише в разі повторного порушення порядку під час судового засідання або невиконання сторонами розпоряджень головуючого. З аналізу судової практики, можна зробити висновок, що видаленими можуть бути будь які особи, які є присутніми на судовому засіданні.

4. Під тимчасовим вилученням доказів для дослідження судом належить розуміти процесуальні дії, що вчиняються судом у випадку неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин їх неподання, з метою спонукання відповідних осіб до добросовісного виконання процесуальних обов'язків та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Витребування доказів судом може бути за клопотанням сторін та в певних випадках за ініціативою суду. Підставами для витребування доказів є: ухвала; чіткий опис письмового, речового чи електронного доказу, який витребується; особа, яка буде вилучати доказ.

5. Привід свідка до суду представляє собою реакцію на невиконання законної вимоги суду, який розглядає та вирішує спір, виступає засобом забезпечення виконання цієї вимоги. Зроблено висновок, що є дві категорії осіб – свідків, до яких не може бути застосованих привід. По -перше, не може бути застосований привід до осіб, які не можуть бути допитані як свідки відповідно до ст. 70 ЦПК України. По – друге, не може бути застосований привід до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю I і II груп, осіб, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю. Не можна погодитися з тим, що привід відповідно до ЦПК України застосовується лише до свідка. З аналізу судової практики, дає підстави зробити висновок, що судді застосовують привід і до інших учасників судового процесу.

6. Штраф на відміну від інших заходів процесуального примусу має фінансовий характер та є альтернативою адміністративної відповідальності. Штраф є мірою юридичної відповідальності за вчинення цивільного процесуального правопорушення, тобто за неповагу до суду чи зловживання

процесуальними правами, оскільки є невиконанням обов'язків, встановлених актами і розпорядженнями суду. Беручи до уваги те, що ЦПК України не окреслив коло осіб, до яких можна застосувати стягнення штрафу, можна зробити висновок, що судові штрафи можуть накладатися на сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, представників, свідків, експертів, перекладачів, спеціалістів, а також на громадян і посадових осіб, які не є учасниками процесу.

З метою удосконалення чинного законодавства України в сфері застосування заходів процесуального примусу пропонується внести наступні зміни та доповнення до деяких законодавчих актів України, а саме:

- ч.4. ст. 44 ЦПК України доповнити таким реченням: «Суд при визначення зловживання процесуальними правами повинен обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок між зловживанням та завданою шкодою іншому учаснику справи»;

- ст. 144 ЦПК України доповнити частиною такого змісту:

«До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення»;

- у ч.1. ст.146 ЦПК України слова «державним» виключити.

- назву ст.147 ЦПК України змінити на назву «Привід учасників судового процесу та свідка»;

- додати ст. 147 ЦПК України частиною наступного змісту «Учасник судового процесу, який без поважних причин не з'явився на судові засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через відповідні органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 04.03.2021)
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12>(дата звернення: 09.03.2021)
3. Гражданский процессуальный кодекс КНР (принят на 4-й сессии Всекитайского собрания народных представителей 7-го созыва 09.04.1991 г., изменен в соответствии с Решением Постоянного комитета Всекитайского собрания народных представителей 10-го созыва «О внесении изменений в Гражданский процессуальный кодекс КНР» 28.10.2007г.) URL: https://chinalawinfo.ru/procedural_law/law_civil_procedure/law_civil_procedure_p1_ch10 (Дата звернення: 04.02.2021).
4. Гражданский процессуальный кодекс Латвии от 03.11.1998. URL: http://www.pravo.lv/likumi/30_gpz.html (Дата звернення: 01.02.2021)
5. Гражданский процессуальный кодекс республики Беларусь от 11.01.1999 г. № 238-3. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900238> (Дата звернення: 01.02.2021)
6. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31.10.2015 года № 377-V ЗРК URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053#pos=2;-106 (Дата звернення: 04.02.2021).
7. Кодекс про адміністративне судочинство: Закон України від 06.07.2005г року № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 09.03.2021)
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.03.2021)

9. Рекомендація R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи від 28.02.1984 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126 (дата звернення: 09.03.2021)
10. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06. 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>(дата звернення: 09.03.2021)
11. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова КМУ від 22.07.2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text>(дата звернення: 09.03.2021)
12. Про затвердження Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників Наказ Державної судової адміністрації України 20.07.2017 № 815 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#Text>(дата звернення: 09.03.2021)
13. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09> (дата звернення: 09.03.2021)
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25.11.1997 року № 6-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text> (Дата звернення: 04.02.2021).

15. Постанова Верховного Суду Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 25.09.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84660079> (дата звернення: 20.06.2021).
16. Постанова Верховного Суду від 03.06.2020 року у справі № 318/89/18 (провадження № 61-128св19) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89675396>(дата звернення: 20.06.2021).
17. Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 02.11. 2021 року у справі № 263/7995/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100768766> (дата звернення: 20.06.2021).
18. Ухвала Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 20.10.2021 року у справі № 385/1220/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100418401> (дата звернення: 20.06.2021).
19. Ухвала Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 24.09.2021 року у справі № 385/1109/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99922987>(дата звернення: 20.06.2021).
20. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 11.10.2021 року у справі №754/6950/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100323691> (дата звернення: 20.06.2021).
21. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 20.05. 2021 року у справі № 754/8905/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97369862> (дата звернення: 20.06.2021).
22. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 30.08.2021 року у справі № 750/9483/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99264080> (дата звернення: 20.06.2021).
23. Ухвала Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 24.06.2021 року у справі № 227/4824/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97881552> (дата звернення: 20.06.2021).
24. Ухвала Закарпатського апеляційного суду від 06.09.2021 року у справі № 299/2742/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99408081> (дата звернення: 20.06.2021).

25. Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного суду від 11.06.2020 року в справі № 758/3884/17 за провадженням № 61-8106ск20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89763050> (Дата звернення: 16.05.2021).
26. Ухвала Київського апеляційного суду від 10.10.2019 року у справі № № 756/2157/15-ц URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84937180> (дата звернення: 20.06.2021).
27. Ухвала Київського апеляційного суду від 28.01.2020 року в справі № 758/3884/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87242407>. (Дата звернення: 16.05.2021).
28. Ухвала Кузнецовського міського суду Рівненської області від 28.10.2021 року у справі № 565/1076/21 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100651553> (дата звернення: 20.06.2021).
29. Ухвала Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 28.10.2021 року у справі № 740/4282/19 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100666112> (дата звернення: 20.06.2021).
30. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 25.08.2021 року у справі № 183/968/21 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99199264> (дата звернення: 20.06.2021).
31. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 26.11. 2021 року у справі № 756/16136/16-ц URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/93241120> (дата звернення: 20.06.2021).
32. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 10.07. 2020 року у справі № 757/52448/18-ц URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90337283> (дата звернення: 20.06.2021).
33. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 23.10. 2020 року у справі № 757/25384/20-ц URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/92726976> (дата звернення: 20.06.2021).
34. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 01.03.2018 року у справі № 759/16282/16-ц URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/72513598> (дата звернення: 20.06.2021).

35. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 12.05.2021 року у справі № 760/26728/18 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97014700> (дата звернення: 20.06.2021).
36. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 02.11.2021 року у справі № 712/7673/21 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100752802> (дата звернення: 20.06.2021).
37. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 09.02.2021 року у справі № 523/9325/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94917677> (дата звернення: 20.06.2021).
38. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 11.10.2021 року у справі № 465/6176/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100426022> (дата звернення: 20.06.2021).
39. Бичкова С.С., Чурпіта Г.В. Зловживання цивільними процесуальними правами. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1887>
40. Білокінь Р. Відповідальність за порушення порядку в залі судового засідання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С.214-218
41. Братель О. Процесуальні юридичні факти в контексті неправомірних дій (бездіяльності) учасників цивільних процесуальних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С.4-14.
42. Братель О.Г. «Процесуальна аналогія» як об'єктивна дійсність сучасного цивільного судочинства України / О.Г. Братель // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна (27 трав. 2016 р.). – Харків : ХНУВС, 2016. – 400 с.
43. Васирина Н. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві та нотаріальному процесі. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/143080-zlovzhivannya-protsestualnimi-pravami-v-tsivilnomu-sudochinstvi-ta-notarialnomu-protsesi?fbclid=IwAR2hDzkm_cEn83rIH5-rLzGB9CF-SQ0mqBsdxueaEyrJF3idyz1IFqaks7I (дата звернення: 20.05.2021)

44. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. К.: Алерта, 2015. 352 с.
45. Васильєв С.В. Цивільний процес: підручник. К.: Алерта, 2019. 506с.
46. Воробель У.Б. Правові наслідки неподання позивачем витребуваних судом доказів: альтернативні варіанти дії суду за правилами цивільного судочинства. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.29-32.
47. Гетманцев М. Заходи процесуального примусу як засоби реалізації цивільної процесуальної відповідальності. *Юридична Україна : щомісячний правовий часопис*. 2017. № 5. С. 71–77.
48. Гражданский процессуальный кодекс Франции / Предисловие / В. Н. Захватаев / пер. с франц., прилож. 1–4. К.: Алерта, 2018. 960 с.
49. Джафарова М.В. Загальні підстави застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С.81-84
50. Дрогозюк К. Зловживання процесуальними правами під час доказування в цивільному процесі України та Франції. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. №6. С.124-129
51. Желтобрюх І. Л. Зарубіжний досвід застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 4(29) Том 2. С.96-102.
52. Заварза Т. В. Порівняльний цивільний процес: навчально-методичний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 156 с.
53. Іванюк Д. Юридична природа та ознаки поняття зловживання правом у кримінальному процесі: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридична». 2010. № 3. С. 340–349

54. Колос Ю. Топ-5 штрафів процесуальним хуліганам у 2019 році <https://vkr.ua/publication/top-5-shtrafiv-protsesualnim-khuliganam-u-2019-rotsi>
55. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України Х. : Право, 2012. 624 с.
56. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України [станом на 1 жовтня 2010 р.]. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : Фактор, 2010. 786 с
57. Кузьменко В. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві зарубіжних країн. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. №4. С.57-62.
58. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров та ін. ; за ред. проф. В. В. Комарова ; Нац ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2011. 1351 с.
59. Куцик К. Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві . Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії та доктора наук, автореферати дисертацій. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2017. 187с.
60. Кучер В.О., Суліковський Ю. С. Видалення із залу судового засідання як захід процесуального примусу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 С. 88-96
61. Лукіна І.М. Цивільна процесуальна відповідальність : автореф. дис ... канд. юрид. наук / І. М. Лукіна . – Харків : Б. в., 2009 . – 20 с.
62. Луспенник Д.Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6. С. 150–171.
63. Луспенник Д. Ціннісний підхід. *Судовий Вісник*. 2017. 29.12 №12 (140). <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/412417/>
64. Московчук, Д. Порівняльний аналіз законодавства України та країн англо-саксонської правової системи щодо подання доказів у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019 №4. С. 55–59.

65. Островерх С.В. Особливості застосування приводу, як одного із заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві . Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року) / редкол.: А.М. Куліш, О.М. Резнік. Суми: Сумський державний університет, 2020. Ч.2 С. 213-218.
66. Пилипенко С. Особливості тимчасового вилучення доказів для дослідження судом. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3 (37). С. 88–92.
67. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 928 с.
68. Рожнов О. В. Штраф в системі заходів процесуального примусу *Право та інновації*. 2018. №4(24). С. 84-89.
69. Рожнов О.В. Підстави застосування заходів процесуального примусу у світлі реформи цивільного процесуального законодавства України. *Право та державне управління*. 2017.№3 (28). С. 84-90
70. Рожнов О.В. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». Харків, 2013. Вип. 16. С. 187–191
71. Розумовський О. Зловживання процесуальними правами за чинними кримінальним процесуальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №4. С.247- 252.
72. Скорич О. Особливості процесуального статусу перекладача в цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*.2017. № 9. С.47-50
73. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

74. Цивільне процесуальне право : підручник / І.С. Ярошенко та ін. ; за заг. ред. І.С. Ярошенко. Київ : КНЕУ, 2014. 519 с
75. Цивільний процес : навч. посіб. / [К. В. Гусаров, М. В. Жушман, С. О. Кравцов та ін.]. Харків : Право, 2020. 390 с.
76. Цивільний процес України : підручник / За ред. Є.О. Харитоновна, О.І. Харитоновної, Н.Ю. Голубевої. Київ: Істина, 2017.715 с.
77. Цивільний процес України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 588 с.
78. Цивільний процес України: підруч. за ред. д.ю.н., доц. М. М. Ясинка. Київ: Правова єдність, 2014. 744 с.
79. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.
80. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар (станом на 22 червня 2010 р.) / за ред. Є.О. Харитоновна, О.І. Харитоновної, Н.Ю. Голубевої. Київ : Алерта, 2010. 648 с.
81. Штефан М. Й. Цивільний процес : підручник / М. Й. Штефан. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім Ін-Юре, – 2001.– 696 с
82. Яцина Б.В. Запобігання судом зловживанню цивільними процесуальними правами. URL: https://uba.ua/documents/presentation/2019_east_forum/
83. Administrative Justice in Europe – Report for Austria: Questionnaire related the administration control list and typology in the 25 Member States of the European Union. URL: https://www.legislationline.org/download/id/5273/file/Austria_Administrative-Justice_Report_en.pdf. (Дата звернення: 04.02.2021).
84. Leesfield I. The Proper Use of Sanctions in Litigation- The Overlooked Weapon in Today’s Atmosphere. Maryland trial lawyers association annual convention (Baltimore, Marlyand, December 2, 2000). URL: <https://www.leesfield.com/the-proper-use-ofsanctions-in-litigation-the-overlooked-weapon.html>. (Дата звернення: 24.02.2021).